

NIKOLAAS TINBERGEN, 15 APRIL 1909 – 21 DECEMBER 1988

'De natuur is sterker dan de leer of de lof van het veldwerk'

G.A.H. de Groot

Op 21 december 1988 overleed in zijn woonplaats Oxford (Groot-Brittannië) de bekende etholoog Niko Tinbergen. Niko voelde zich, zoals hij zelf eens schreef, een bevoorrecht mens. Hij was een kerngezonde, opgewekte jongen, die opgegroeid was in een harmonisch gezin met bijzondere ouders. Zij woonden in een paradijselijke omgeving met heerlijke duinen in Den Haag. Beïnvloed door diverse bekwame mensen zoals Jac.P.Thijssse, Jan Verwey, Gerard J. Tijmstra, Julian Huxley, Erwin Stresemann, Ernst Mayr, Karl von Frisch en Konrad Lorenz kon hij zich ruim ontplooiën. Vader D.C. Tinbergen was leraar Nederlands aan een Haags gymnasium. In de zomervakantie ging het gezin, bestaande uit vader, moeder, vier broers en een zuster naar Hulshorst, op de Veluwe in een vakantie-huisje. Voor die jaren een unicum. In de zandverstuivingen of in het bos viel van alles te beleven. Vast was er wel eens een graafwesp, een Boomvalk, een specht of iets dergelijks te zien. Altijd werd het schetsboek op hun verkenningstochten meegenomen. Vader Tinbergen hield veel van tekenen en schilderen en bracht deze hobby ongemerkt over op enige van zijn kinderen, met name op Niko en Luuk. Zij hanteerden het tekenstift met meesterlijke hand.

Professor dr. Niko Tinbergen tijdens de uitreiking van de Nobelprijs op 10 december 1973.

Na zijn HBS jaren voelde Niko er niet veel voor om door te studeren. Zijn belangstelling ging uit naar fotograferen of hockeyen. Emigreren naar Canada leek hem ook niet gek. Dit allemaal tot ongenoegen van vader en moeder; maar hoe dit op te lossen?

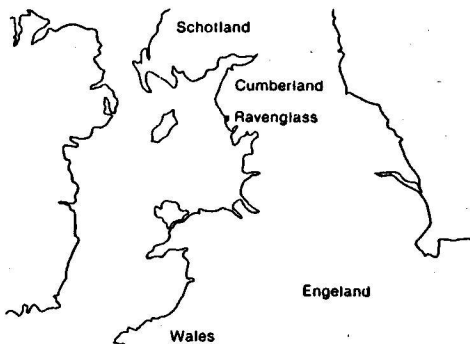
Dr. A. Schierbeek leraar biologie van Niko, zag wel iets in een studie biologie voor hem. Met nog iemand adviseerde hij vader Tinbergen om Niko eens kennis te laten maken met het veldwerk van professor dr. Joh. Thienemann, leider van de Vogelwarte Rossitten op de Kuhrische Nehrung (tegenwoordig DDR). Niko was bijzonder geïnteresseerd in de vogeltrek daar, de Elanden, de uilen en de valkenjacht. Zijn richting was nu bepaald, hij ging in Leiden biologie studeren. Iemand die hier ook heel veel toe bijgedragen had, was Gerard J. Tijmstra. Leraar wiskunde, later directeur van de particuliere Tijmstraschool aan de Sweelinckstraat, die ornithologie als hobby beoefen-

de. Voor hem had Niko een zwak. Door zijn enthousiasme dachten de jongelui er niet aan te spijbelen. Volgend in zijn voetspoor is Niko de Zilvermeeuw dieper gaan bestuderen. Dit tot zijn eigen groot genoegen en ontelbare anderen (zie De Levende Natuur Gedenkboek Jac. P. Thijssse 1935 bladzijden 139-143).

Tijdens een van zijn vroege ochtendwandelingen in de zomer van 1929 in het Hulshorsterzand zag hij een graafwesp in het zand kruipen; dit trok zijn aandacht. De hele dag hield deze graafwesp Niko's aandacht gevangen. Het inspireerde hem tot zijn eerste experimentele onderzoek en hij dankte er zijn zelfrespect aan. Deze dag zou een mijlpaal worden in zijn leven. Dinsdag 12 april 1932 rondde hij zijn studie af met een disseratie: "Über die Orientierung von *Philanthus triangulum* Fabr."

Later vond Niko dat hij misschien wat te weinig zorg besteed had aan het proefschrift, maar... de tijd dwong. Een dag na zijn promotie trouwde hij met zijn vriendin Elisabeth Rutten, die hij tijdens een van de NJN-kampen ontmoet had. Zij was de dochter van de hoogleraar geologie, professor dr. L.M.R. Rutten en zuster van M.G. Rutten, met wie Niko veel omging. Er volgde een drukke periode voor het pas getrouwde paar. Beiden, Niko zowel als Elisabeth zouden deelnemen aan de Nederlandse expeditie voor het internationale Pooljaar 1932-1933. Deze expeditie naar 'The friendly Arctic' zou veertien maanden duren en zoïets kostte veel voorbereiding. Ook voor dit buitenkansje had Tijmstra gezorgd samen met mr. S. van den Bergh te Londen. Het jonge paar zette op 14 juli 1932 voet aan boord van de 'Gertrud Rask'. De expeditie had haar basis te Angmagssalik, een Deense kolonie op de oostkust van Groenland.

In het boek 'Eskimoland' beschrijft dr. Tinbergen zijn avonturen met de Eskimo's, de huskies, de franjepoten en de Sneeuwgorzen. Steeds werd hij bijgestaan door zijn vrouw, zelfs met de camera. Het waren heerlijke maanden te midden van een prachtig volk.

De ligging van Ravenglass, Cumberland waar Niko Tinbergen een hypermodern laboratorium voor veldonderzoek heeft ingericht.

Toen dr. Tinbergen in 1956 na drieëntwintig jaar over dit gebied in een comfortabel vliegtuig vloog, en beneden het dorpje zag liggen kwam een gevoel van heimwee naar boven. Terug in Leiden werd hij in 1935 benoemd tot hoofdasistent algemene zoölogie bij professor dr. H. Boschma. De veertien dagen dat hij als assistent vakantie had, gebruikte hij zelfs om met enkele studenten onderzoekingen naar het diergedrag in het veld te verrichten. Dagen van intens genot zowel voor de leerling als de meester. In deze tijd reisde Tinbergen ook naar Altenberg bij Wenen om Konrad Lorenz (overleden op 27 februari 1989) te bezoeken. Hij zag hem daar werken in zijn laboratorium op een heel andere wijze dan hij in de vrije natuur deed. Op de terugreis ging hij nog even op bezoek bij de beroemde bijenspecialist professor dr. Karl von Frisch. Op 24 januari 1940 aanvaardde hij het ambt van lector in de experimentele en de propaedeutische dierkunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden.

Tijdens de bezettingsjaren was hij geïnterneerd (9 september 1942 tot en met 11 september 1944) in het gijzelaarskamp Beekvliet te Sint Michielsgestel (Noord-Brabant).

Een brandpunt van cultuur in die dagen. Deze twee jaren van opsluiting werden zinvol gevuld. In het kamp hield hij voor belangstellenden een cursus diersociologie of vertelde over Kliewe, de Zilvermeeuw of over het Tiendoornig Stekelbaarsje. Voor de gijzelaars een zonnestraaltje in hun onzeker bestaan. In gedachten was hij bij zijn gezin; hij schreef voor zijn kinderen een verhaal over de Zilvermeeuw en verduidelikte het met tekeningen. Iedere week ging een brief langs de legale weg naar huis. Voor een vakman als hij een niet eenvoudige zaak. Moest hij zijn wetenschappelijke principes verloochenen?

Hij ging immers het dierenleven personificeren en vermenselijken. Na de oorlog werden de brieven, gebundeld en kwam dit meesterlijke boekje uit onder de titel 'Kliewe'. Er kwam een vervolg op; namelijk Het Tiendoornig Stekelbaarsje. Deze schepping verscheen niet in Nederland, maar wel in Engeland en Amerika onder de naam: 'The little stickelback'. Op 25 april 1947 aanvaardde hij het ambt van hoogleraar in Leiden. Maar reeds in 1949 nodigde Sir Alister Hardy, hoogleraar in de zoölogie in Oxford hem uit daar naar toe te komen als lecture in het diergedrag. Hij voelde hier veel voor want het hooglerarschap in Leiden bond hem te veel aan zaken die weinig met zijn onderzoekingen te maken hadden; Oxford bood veel meer vrijheid.

Misschien was hier ook sprake van een gevoel van teleurstelling; wat was er terechtgekomen van wat de bloem der natie in het gijzelaarskamp voor ogen stond als zij dachten aan het Nederland dat na de bevrijding zou herrijzen? In ieder geval, de Tinbergens gingen naar Oxford en na-

Schuilhutportret van Niko Tinbergen: 'De mand bij de konijnen'.

men met een bloedend hart afscheid van de heerlijke Hollandse duinen.

In 1968 werd Niko Tinbergen benoemd tot hoogleraar aan bovengenoemde universiteit; in 1974 trok hij zich terug. Dr. Niko Tinbergens werk heeft grote bekendheid gekregen bij een brede groep biologen. Dat is te danken aan zijn manier van schrijven. Hij was een buitengewoon boeiend verteller en van zijn hand verschenen verscheidene populaire wetenschappelijke artikelen en boeken. Het heeft geen zin de zuiver wetenschappelijke werken van hem hier te noemen, daar zal een ander tijdschrift haar plaats wel voor inruimen. Als jongen van even in de twintig schreef hij reeds in de eerste jaargangen van het tijdschrift 'De Wandelaar' (1929) over ganzen, stootvogels en zijn grote hobby kamperen. Samen met zijn vrienden G. van Beusekom, F.P.J. Kooymans en M.G. Rutten schreef hij het interessante boek: 'Het Vogeleiland'. Belevnissen op het vogelparadijs De Beer op de Maasvlakte. Dr. Jac. P. Thijsse noemde het in zijn inleiding kort en bondig een prachtwerk. Regelmatig verschenen er artikelen in het tijdschrift 'Ardea'. Zijn reiservaringen op Groenland zijn reeds genoemd in het boek 'Eskimoland'. In 1951 verscheen 'The study of instinct', een poging om te komen tot een synthese van het gedragsonderzoek. Met 'Vogelleven' wist hij veel jonge mensen voor zijn persoon en werk te interesseren. Iets bijzonders was het onderhouden van de boek 'Spieden en speuren in de vrije natuur'. Als je het boek 'Tracks' bekijkt en leest met foto's en tekst van dr. Tinbergen en illustraties van dr.

E.A.R. Ennion (een medicus) dan verbaas je je over de kennis die hij in de loop der jaren verworven heeft in het lezen van sporen en prenten. Een zeer bekwaam fotograaf en filmer was hij. De film 'Signalen om te overleven', kreeg in 1969 de Prix d' Italia.

Toen hij in 1973 door de Zweedse ambassade werd gebeld met het nieuws dat hem de Nobelprijs (voor psychologie en medicijnen) was toegekend, was zijn antwoord 'Are you sure?'. Hij was de bescheidenheid zelve.

Vanaf januari 1947 tot 1984 nam hij deel aan de redactie van het tijdschrift 'De Levende Natuur'. In een veertigtal artikelen schreef hij voor de lezers in Nederland zijn ervaringen met zijn studenten op het schiereiland Ravenglass in Cumberland waar hij een hypermodern laboratorium voor veldonderzoek had ingericht. Hij was enigszins trots op het tijdschrift 'Behaviour' waarvan hij de oprichter was.

Vanaf 1972 richtte hij zijn onderzoek op het autistische kind, een ziekelijke eenzelveigheid in de vroege kinderjaren. Samen met zijn vrouw trachtte hij met behulp van een ethologische benadering iets over deze eenzelveigheid te weten te komen.

Als een Pluizer rafelde hij de wonderen van de schepping uiteen, als een Prikkebeen onderzocht hij wat hij zwerfend in de natuur vond, als een Pallieter genoot hij van alles wat hij om zich heen zag, met zijn pretogen die hij overgenomen had van zijn grote leermeester Jac. P. Thijsse. Een man van internationale allure is heengegaan.

■ G.A.H.de Groot, Zevenhuizerstraat 32, 3828 BD Hoogland.

LITTERATUUR:

- Beusekom, G. van et al (1930): Het Vogeleiland. Laren (N.-H.)
Thienemann, J. (1927): Rossitten, drei Jahrzehnte auf er Kuhrischen Nehrung. Neudamm.
Tinbergen, N. (1934): Eskimoland. Rotterdam.
Tinbergen, N. (1948): Klieuw. Den Haag.
Tinbergen, N. (1953): The herring Gull's World. London.
Tinbergen, N. (1957): Vogelleven. Amsterdam. Vertaling van 'Bird Life' (1954).
Tinbergen, N. (1960): Spieden en speuren in de vrije natuur. Amsterdam.
Tinbergen, N. (1971): Spieden en speuren in de vrije natuur van Nederland. Amsterdam.
Tinbergen, N. (1978): In 't vrije veld. Utrecht/Antwerpen. Bijna gelijk aan Spieden en speuren 1960. Alleen meer foto's.
Tinbergen, N. (1966): De dieren en hun gedrag. Amsterdam.
Tinbergen, N. & E.A.R. Ennion (1967): Tracks. Oxford.
Tinbergen, N. (1975): Sociaal gedrag bij dieren. Utrecht/Antwerpen.
Tinbergen, N. (1976): Het dier in zijn wereld 1. Veldonderzoek, Utrecht/Antwerpen.
Tinbergen, N. (1976): Het dier in zijn wereld 2. Laboratoriumexperimenten en algemene artikelen, Utrecht/Antwerpen.

Voortzetting onderzoek Antarctica

Het Nederlandse onderzoek aan de Zuidpool kan worden gecontinueerd nu het kabinet besloten heeft voor dit onderzoek de komende vijf jaar ruim zes miljoen gulden extra uit te trekken. Tegelijk dingt Nederland in oktober naar een consultatieve status in het Antarctische verdrag, die verkregen kan worden als een land onder meer substantieel wetenschappelijk onderzoek op de Zuidpool verricht (zie 'Beleidsinformatie' 1989, nummer 12, bladzijde 6). De extra middelen voor onderzoek op Antarctica volgen op een vorig jaar met succes afgesloten onderzoekprogramma.

Continuering en uitbouw ervan moeten leiden tot meer inzicht in biologische, klimatologische en geologische aspecten van Antarctica. Dergelijk onderzoek is niet alleen van belang voor het beheer van dit kwetsbare natuurgebied, maar ook voor het verkrijgen van een beter inzicht in mondiale processen als zeespiegelstijging en broeikas-effect.

Vijf medewerkers van het Delta Instituut te Yerseke gaan in november 1990 naar de Zuidpool om de invloed van de natuurlijke bemesting door pinguïns te bestuderen, Zee-olifanten en Pelsrobben. Zij worden gehuisvest in een Engelse nederzetting.